

Володимир Смолянчук

Державний вищий навчальний заклад

«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ПАТРИОТИЧНІ ДИСКУРСИ УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: КОМПАРАТИВНЕ СПІВСТАВЛЕННЯ

Volodymyr Smolianiuk. Patriotic Ukraine and Russian Federation Discourses: Comparative Aspect.

Patriotism remains one of fundamental bases of spiritual existence of society. Attitude toward patriotism lately experiences an original renaissance. Most modern states create new strategies of the patriotic thinking purposefully. In the field of spiritual post-soviet countries also there are difficult processes of the patriotic updating. In the conditions of military opposition of Ukraine and Russian Federation there is a necessity of comparison of patriotic strategies of these countries and determination of their descriptions.

Modern Russia actively uses the selective and manipulate (subjective and fragmentary) method of integration of population on patriotic basis. Essence of this method consists in an arbitrary selection the ruling subject of advantageous historical events, facts, person. On the next stage there is their combining in a kind that cannot coincide with historical objectivity. By means of propagandist technologies these spiritual constructions are to majority of population. On such basis legitimacy of the ruling mode is provided, the margin of his safety is needed.

As an example, it follows to specify on the hypertrophied laudation of fact of victory of the USSR above Hitler Germany in Great Patriotic war 1941-1945 Term «Second World War of 1939-1945»., what means the objective necessity of confession of other states and people forces that also won over fascism, - practically not used the Russian propagandists. A main merit in elimination of the «Third Reich» is added to Russia. As a result, victory over fascism purchased the sacral lines of «new-religion», worship it is been that by the obligatory moment of demonstration of civil maturity and political loyalty of the Russian citizens.

As consider in Kremlin, by means of similar «patriotic injections» a necessary imperiously-state effect is attained. On the wave of artificial presentation of spiritual energy of millions of Russians on the basis of the military thinking the conditional «gene of invincibility» is mortgaged in their consciousness. His essence is taken to the following: destroying (to put on knees) Russia is impossible, but Russia is able to win over any external force. Thus character of enemy is the inalienable element of similar patriotic ersatzes. The «unprofitable» pages of Second World War from the serve of the ruling mode are practically suppressed. In modern Russia military historical themes that are not written into the Kremlin canvas of motion of Great Patriotic war do not sound practically.

In the counterbalance of Russia, in Ukraine gradually far more difficult integration-pluralism based model of forming of patriotism that is based on necessity of integral perception of historical process, but not discrete combining, becomes firmly established him separate fragments. Individual and collective attempts to unite patriotic traditions of all periods of national creation of the state come true. In Ukraine fundamentally speech does not go about humiliation of other countries and people on the basis of the politically conditioned historical manipulations, the anymore about criminal pursuit those, who thinks differently. Ukrainians study to apply the chain of spiritual transformations, unthinkable in modern Russia: memory - oblivion - forgiveness. Lately in spiritual space of Ukraine the new going was designated fundamentally near perception of historical events that for one are the standard of patriotism, for other - by the display of treacherous. There is more balanced attitude toward a historical inheritance in the conditions of absence of living eyewitnesses of past events, understanding of Ukraine as spiritual force that assumes different interpretations of the essence.

The article of deep study in Ukrainian spiritual realities all anymore European experience becomes overcoming of antagonism situations, basis of that is different interpretation of the historical past. Speech goes about an exit from the armed conflicts (former Yugoslavia, North Ireland), overcoming of consequences of disintegration of the authoritarian modes (Centrally-East, South Europe), higher position of contemporaries above the bilateral conflicts of XX of century (England / Ireland, Germany / Czech Republic, Germany / Poland, Poland / Ukraine, Italy / Slovenia / Croatia, Greece / Turkey and

others like that). Western scientists establish honestly, that Europe is through pierced by tracks of old intergovernmental and international conflicts. Their re-activating is always possible. As counteraction, there is a far of different mechanisms of taking into account of «sickly» past-situations and their localizations. Such mechanisms are multilateral experience and historically-searching groups, general publications, actions of reconciliation and forgiveness, special museum measures, collective operating on an international scene in the formats of EU, OSCE, other European institutes. As a result, it follows to specify on modern Europe as world continent that the previous geopolitical title of «detonator of two world wars» was able to deny purposeful efforts of the states and civil associations.

Ukraine approaches the European understanding of patriotism gradually. However to forming of strategy of patriotic education of citizens of Ukraine in modern political and cultural terms the phenomenon of «dichotomy of the Ukrainian national identity» prevents substantially. He means that in formally single state space two Ukraines are presented: a) Ukraine that broke off with a Russian-imperial and soviet inheritance in an institutional, cultural, psychological, civilization (European) plan; b) Ukraine as continuation of soviet Ukraine, part of the mythologized Russian world. Between these versions of Ukraine - fundamentally different historical approaches, cultural symbols, valued orientations. Double nature of national consciousness is a main threat to existence of integral independent Ukraine that must be overcome.

Key words: patriotism, national identity, patriotic strategy, historical past, spiritual manipulations, spiritual mobilization, historical memory, reconciliation, forgiveness.

Патріотизм був і залишається однією з фундаментальних основ духовного буття суспільства. Спроби вилучення патріотизму як специфічної духовної практики зі структури суспільної свідомості приречені на поразку, якщо ініціатор подібної селекції не застосує технологій фізичної деформації людського мозку (вирощування так званих «манкуртів»). Патріотизм метафорично пояснюється як постійно відтворювана цінність, що поєднує минуле та сучасність з метою повноцінної рефлексії суспільства у швидкозмінному соціальному середовищі відповідно до вищих стандартів гідності та самопожертви, а також програмування оптимістичних сценаріїв подальшої суспільної еволюції. Ставлення до патріотизму останнім часом переживає своєрідний ренесанс: більшість держав та суспільств, залучених у силове поле внутрішніх та зовнішніх викликів і загроз глобалізаційного походження, пробуджують до життя (реконструюють, модернізують або ж цілеспрямовано створюють) нові матриці патріотичного мислення, розраховані не лише на окремих громадян, а й на їх об'єднання в максимально можливих межах – до нації включно. Не є виключеннями пострадянські країни, в духовному просторі яких відбуваються складні процеси патріотичного переусвідомлення своєї сутності. При цьому теоретичні підходи та практичні рекомендації щодо використання патріотичного потенціалу нації є принципово різними, що не лише виключає можливість екстраполяції власних патріотичних надбань на закордоння, але й загострює необхідність протидії інформаційно-психологічним впливам супротивної сторони, де тематика патріотизму використовується як зброя гібридної війни.

В умовах військового протистояння України та Російської Федерації виникає потреба вивчення патріотичних дискурсів України та РФ, тому автор поставив за мету порівняти державно-патріотичні стратегії; визначити принципові відмінності між вибірково-маніпулятивним (російським) та інтегративно-плюралістичним (українським) сприйняттям патріотизму, що є додатковою підставою «духовного розлучення» двох країн; виокремити феномени «забуття» та «прощення» як складові патріотичного самоусвідомлення нових поколінь, чия політична соціалізація відбувається в демократичних умовах; вказати на резерви посилення патріотичного потенціалу українства після Революції гідності 2013-2014 рр.

Найбільш поширеним є наступне наукове визначення патріотизму (грец. *πατριώτης* – співвітчизник, лат. *patriis* – батьківщина, Вітчизна): патріотизм – це любов та відданість

Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. В основі цього терміну грецьке слово «πατρίς», що означає «земля батька, предка». Далі використовуватиметься саме таке розуміння патріотизму, яке досить легко утворює семантичний ряд «патріотизм – духовність – духовна цінність – духовна безпека».

Деякі узагальнення останніх соціально-духовних процесів, що розгортаються довкола України та за її участю, дозволяють вказати на дві принципово різні стратегії (моделі) формування патріотичного самовідчуття індивіда, соціальної групи, нації в цілому, селекції їх патріотичної самосвідомості. Зокрема, сучасна Росія активно використовує вибірково-маніпулятивний (суб'єктивно-фрагментарний) спосіб згуртування населення на патріотичній основі. Сутність останнього полягає в довільному підборі владарюючим суб'єктом та інтелектуальними колами, що його обслуговують, вигідних, ефектних, ситуативно доречних подій, фактів, персоналій, процесів, інститутів, інтерпретацій та побудові на їх основі здебільшого штучних причинно-наслідкових ланцюгів, що забезпечують достатню легітимність правлячого режиму, необхідний запас його міцності.

На користь цього свідчать наступні патріотичні конструкти, які за активного сприяння вищого політичного керівництва Росії отримують широке літературно-художнє, кінематографічне, мас-медійне, партійно-ідеологічне, церковно-конфесійне, воєнно-спортивне, навіть побутове поширення та активно впроваджуються у вербально-комунікативне поле РФ.

У першу чергу слід вказати на гіпертрофоване возвеличення факту перемоги СРСР над гітлерівською Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр. за оспіваним сценарієм «мы за ценой не постоим». При цьому термін «Друга світова війна 1939-1945 рр.», що означає об'єктивну необхідність визнання інших держав і народів силами, що також перемогли фашизм, російськими пропагандистами практично не вживається. На прикладі цієї війни можна констатувати, що Росія реалізувала оригінальний підхід, якого намагаються уникати демократичні країни – із збільшенням історичної відстані від конкретної події ступінь її міфологізації за погодженням із правлячим режимом невинно зростає. Перемога над фашизмом за умов практично повної відсутності безпосередніх учасників бойових дій, обмеження неупереджених історичних досліджень та обмеження доступу до архівів набула сакральних рис «нео-релігії», поклоніння якій є обов'язковим моментом демонстрації громадянської зрілості та політичної лояльності російських громадян.

Такому стану справ передувало прийняття у 1995 р. – напередодні 50-річчя згаданої перемоги – федерального закону «Про дні військової слави (переможні дні) Росії». В законі виписано 15 битв, де росіяни або ж війська, очолювані російськими полководцями, перемагали – від 1242 р. (Льодового побоїща, перемоги князя Олександра Невського над «псами-лицарями») до 1945 р. (перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні). Зазначимо з цього приводу, що більше 700 років батальної практики держави дозволяють у довільний спосіб накреслити будь-яку історичну траєкторію – від суцільних перемог до більш об'єктивного чергування перемог і поразок. Як видно, РФ обрала версію вибірково-переможного ставлення до історичних подій, широкого висвітлення пам'ятних дат в інформаційному просторі при практично повному замовчуванні воєнно-політичних катастроф та пов'язаних з ними людських втрат. Цілком природно, що про захоплення Кремля польськими військами у 1610 р. або ж армією Наполеона у 1812 р. у згаданому вище законі не йдеться.

Показово, що у 2007 р. даний документ було розширено. Нова назва цього нормативно-правового джерела звучить «Про дні військової слави і пам'ятні дати Росії». В тих самих хронологічних межах кількість битв (подій) збільшилася до 16. Російські історики за бажання можуть й далі кількісно нарощувати ряд звитяг та подвигів, вийшовши, наприклад, за межі семи століть. Хоча тоді втрачається власне історичний сенс московського геополітичного дискурсу, оскільки Москва була заснована у XII, а столицею стала тільки у XVI ст.

На наш погляд, резерви довільного трактування історичного процесу за участю Російської держави в межах одного законодавчого акту не вичерпано. За бажанням політичні керівники та владно ангажовані історики сусідньої країни можуть конструювати нові й нові послідовності історичних дат, вигідних правлячій силі.

Які причини змушують правлячу еліту РФ нехтувати елементарними основами історичної об'єктивності та інтелектуальної порядності? Причин кілька, вкажемо на головну з них. Як вважають у Кремлі, за допомогою подібних «патріотичних ін'єкцій» досягнуто необхідного владно-державного ефекту: на хвилі штучного піднесення духовної енергії мільйонів росіян на основі насамперед мілітарного мислення в їхню свідомість закладається умовний «ген непереможності». Його сутність зводиться до прискороного чорно-білого спрощення картини сучасного світу до примітивного силогізму: нашу країну знищити (поставити на коліна) неможливо, зате ми здатні перемогти будь-яку зовнішню силу (державу, коаліцію, організацію, ідеологію – значення не має). При цьому образ «зовнішнього ворога» є невід'ємним елементом подібних патріотичних ерзаців.

Ідеологічне обслуговування Дня Перемоги 9 травня у виконанні кремлівських пропагандистів передбачає широке використання радянського винаходу 1965 р. «місто-герой» (реалізованого напередодні 20-річчя перемоги), а також більш пізніх російських нововведень – «місто воєнної слави», «місто (селище, село, район) партизанської слави». Пропонується всіляко поширювати так званий «патріотичний туризм», який має вписуватися в загальну концепцію переможних днів Росії. На противагу цьому, поразки московських військ від збройних сил інших держав (королівств, князівств, ханств) під час протистояння із Золотою Ордою, при підкоренні (захопленні) України, Білорусі, Польщі, Балтії, Фінляндії, Сибіру, Далекого Сходу, Середньої Азії, Північного Кавказу, інших земель рекомендується не згадувати.

У 2014 р. Кримінальний кодекс РФ доповнився статтею про відповідальність за реабілітацію нацизму, що цілком узгоджується зі світовою практикою кримінального й морального засудження цієї людиноненависницької ідеології. Проте російська воєнно-патріотична думка на цьому не зупиняється. Звучать пропозиції про запровадження кримінальної відповідальності за заперечення перемоги СРСР у Великій Вітчизняній війні та її критику, за осквернення символів Великої Перемоги (прапора Перемоги, ордена Перемоги, георгіївської стрічки).

Стає зрозумілим, чому «невигідні» сторінки Другої світової війни з подачі правлячого режиму практично замовчуються. В Росії, просякнутій духом «вибіркового патріотизму», який дедалі частіше асоціюється з націоналізмом та ксенофобією, годі зачіпати воєнно-історичні теми, що не вписуються в кремлівську канву спочатку вимушено-відступального, пізніше переможно-наступального перебігу Великої Вітчизняної війни, наскрізь «пронизаної» патріотичними взірцями. Зокрема, «ворожими» й навіть «злочинними» вважаються будь-які згадування про антирадянську діяльність військовослужбовців Червоної армії, що перейшли на бік

ворога. Конкретніше, це теми про Російську визвольну армію генерала Власова (в 1945 р. в її списках значилось 120-130 тис. осіб), Російську визвольну народну армію, Комітет звільнення народів Росії, 15-й козацький кавалерійський корпус СС, 29-ту, 30-ту та 36-ту гренадерські дивізії СС, дивізію «Русланд», Бойовий союз російських націоналістів, 1-у російську національну бригаду СС «Дружина» тощо. Той факт, що на боці «третього рейху» в різні роки Великої Вітчизняної війни воювало від 150 до 300 тис. росіян є приводом для звинувачення прискіпливого історика чи просто допитливого читача в антипатріотизмі й духовній зраді країни, «яку перемогти неможливо».

Так само замовчуваними є теми про інший феномен періоду Великої Вітчизняної (Другої світової) війни – так звані «народи-зрадники», до яких за погодженням з Й. Сталіним були віднесені кримські татари, чеченці, інгуші, карачаївці, балкарці, калмики, турки-месхетинці, німці, корейці, фінни-інгерманландці, болгари Одеської області, греки, румуни, курди, іранці, китайці, хемшили, деякі інші. В цьому ж ряду – західні українці, литовці, латиші, естонці. Маємо своєрідну модель додаткового возвеличення російського народу, який не може не сприйматися народом-патріотом та тлі існування його історичних антиподів – народів-зрадників.

Патріотичну модель сучасної Росії цілком можна пояснити словами відомого українського дослідника Л. Нагорної: «Часто стратегії історизації обираються з розрахунку на політичні дивіденди. Використання минулого стає прибутковим, і зовсім не випадково войовничі історики та архівісти відкрито демонструють власну політичну упередженість» [1, с. 270]. До цих слів доцільно додати точку зору французького науковця Ж. Мінка: «Екстремальна форма маніпулювання історією й пам'яттю пов'язана з прагненням декого з тих, хто вчиняв масові злочини і часто-густо досі залишається при владі, «стерти сліди». Таке маніпулювання немовби стає продовженням злочину, але вже за умов, коли життя знову стало «нормальним». Воно виявляється в незліченних формах, як-от фальсифікація подій, ліквідація доказів, заборона доступу до архівів або їх знищення, репресії проти свідків або їх усунення, запровадження цензури або переслідування тих, хто інакше висвітлює ці події» [2, с. 15]. Фактично йдеться про сучасну Росію, де сила, що «вчиняла масові злочини» – служба державної безпеки (КГБ, трансформована у ФСБ) – практично монополізувала політичну владу з наступним псевдоісторичним прикриттям даного антигромадського дійства.

Маючи на увазі ймовірність подальшого посилення «патріотичної вакханалії», в яку занурена більшість населення РФ на основі спекулятивного мас-медійного використання антиукраїнських, антиамериканських, антиєвропейських, антитурецьких та ін. мотивів, доцільно згадати слова російського письменника XIX ст. М. Салтикова-Щедріна: «коли в Росії починають говорити про патріотизм, знай: десь щось вкрали...». У росіян вкрали доволі багато – від демократичних цінностей, громадянських прав і свобод, можливості їх відстоювати до мільярдних фінансових активів, які невпинно приносять надра країни. Проте їх це мало цікавить, оскільки на поверхні – спекулятивні ідеологеми на кшталт «наш ворог», «наша війна», «наш наступ», а головне – «наша перемога», історична відстань до якої невпинно зростає, перетворюючись у прірву.

У такій ситуації Україні важливо активно протидіяти духовним провокаціям, що виростають з відчуття «російсько-шовіністичного патріотизму». До них, зокрема, належать наступні псевдоісторичні конструкції, що мають практично всеросійське поширення: немає українського народу, як і його мови та історії. Це – південно-західні відгалуження більш потужних російських аналогів, які мають існувати з тавром «малоросійські». Українська (малоросійська) держава – це історичне непорозуміння,

яке необхідно виправити (приборкати, дисциплінувати, можливо – ліквідувати) силою російської зброї. Зараз технологія приборкання спостерігається на Сході України, де її практичним втіленням стали нежиттєздатні геополітичні ембріони у вигляді Донецької та Луганської «народних республік».

На противагу Росії, в Україні поступово стверджується набагато складніша інтегративно-плюралістична модель формування патріотизму, що ґрунтується на необхідності цілісного сприйняття історичного процесу, а не дискретного комбінування його окремих фрагментів. Здійснюються індивідуальні й колективні спроби об'єднати патріотичні традиції Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Козаччини, Української Народної Республіки, Української держави (Гетьманату), УРСР, ОУН-УПА, незалежної України, української діаспори, українців, що служили в інших арміях інших держав, у єдину духовну конструкцію. Цілком природно, що прийняттю для всіх та інформаційно збалансованого формату поєднання історико-патріотичних позицій (точок зору, оцінок, переконань, суджень), розділених різними державами та цілими історичними епохами, об'єктивно не існує. Доводиться констатувати вимушену вибірковість окремих патріотичних тем, що інкорпорується в новітню патріотичну культуру України, дискретність окремих історичних пластів, регіональну поширеність їх суб'єктивно трактованого та емоційно забарвленого бачення. Але при цьому принципово не йдеться про приниження інших країн і народів на основі політично обумовлених історичних маніпуляцій, тим більше про кримінальне переслідування тих, хто думають інакше.

Україна не приховує фактів існування дивізії СС «Галичина», батальйонів «Нахтігаль» і «Роланд», інших з'єднань і частин, допоміжних підрозділів, де служили українці. Їх участь у бойових діях проти Червоної армії, а також в окремих каральних операціях проти мирного населення є документально підтвердженою. Проте в даному випадку українці вчать застосовувати ланцюг духовних перетворень, немислимий в путінській Росії: пам'ять – забуття – прощення. Як із цього приводу зазначає Л.Нагорна, «небезпечною для суспільної свідомості може виявитися і нездатність до забування. Вона може провокувати злопам'ятство, бажання реваншу чи помсти. Протистояти таким реакціям має культура осмислення, здатність до каяття, сила прощення. Зрештою культура толерантності зі взаємним погодженням інтерпретацій здатна перетворити збуджену пам'ять у розуміючу, а тому спокійну». При цьому Україна категорично відкидає шлях всепрощення, оскільки «є злочини, що не підлягають виправданню, і тоді до злочинця можна виявити поблажливість, але не в розумінні його виправдання. Злочини проти людяності виправданню не підлягають, бо не існує покарання, співмірного зі злочином, який нічим не можна виміряти. Але, з другого боку, чи можлива здорова політика без чогось на зразок цензури пам'яті?» [1, с. 269-270].

Таким чином, останнім часом у духовному просторі України позначились принципово нові підходи до сприйняття історичних подій, які для одних є взірцем патріотизму, для інших – проявом зрадництва. Головними з них (при цьому психологічно складними й емоційно дискомфортними) стали більш урівноважене ставлення до історичного спадку в умовах відсутності живих очевидців минулих подій, розуміння України як духовної сили, що допускає різні трактування своєї сутності, вивищення динамічної людської пам'яті, здатної накопичувати нові морально-етичні надбання, над трафаретами «вічних ворогів», «священних війн», «не забудемо, не пробачимо» тощо. Це виглядає дивним, але до «розмінування полів пам'яті» спонукає навіть українська фольклористика, яка допускає вживання зменшувального іменника «воріженьки», чого, наприклад, немає в західних або російській мовах.

У даному контексті доречними виглядають аргументи українського науковця Л.Чупрія, який осмислює не стільки внутрішньодержавні, скільки міжнародні процеси. На його погляд, єдина Європа «постала як результат переосмислення та використання досвіду примирення ворогуючих у минулому європейських держав і розділених за ставленням до свого минулого націй. Спільне ставлення до спадку тоталітаризму, рішуче засудження його злочинів, примирення навколо історії, сповненої минулими антагонізмами та протистояннями, стало підґрунтям Об'єднаної Європи. Примирена пам'ять, зібрана у єдину оповідну цілісність, розглядається європейцями як запорука стабільності та безпеки на континенті» [3, с. 74]. У цих викладках на місце ЄС досить поставити Україну – й матимемо умовні «рамкові рекомендації» щодо ствердження на українських землях омріяної духовної безпеки й політичної стабільності на основі патріотизму, що має плюралістичне походження та допускає прощення й рукостискання зі вчорашнім ворогом.

Предметом поглибленого вивчення в українських духовних реаліях все більше стає європейський досвід подолання антагоністичних ситуацій, їх розв'язання з мінімальною абсорбцією збройних сцен недавнього минулого в національні патріотичні пантеони. Йдеться про вихід зі збройних конфліктів (колишня Югославія, Північна Ірландія), подолання наслідків розпаду авторитарних режимів (Центрально-Східна, Південна Європа), вивищення сучасників над двосторонніми конфліктами ХХ ст. (Англія / Ірландія, Німеччина / Чехія, Німеччина / Польща, Польща / Україна, Італія / Словенія / Хорватія, Греція / Туреччина тощо).

Західні науковці чесно констатують, що «Європу наскрізь пронизують сліди давніх міждержавних і міжнаціональних конфліктів. Досвід показує, що їхня реактивація завжди можлива... Історія переносить себе у теперішність, відбувається мобілізація різних суб'єктів, постраждалих груп населення або інших знедолених груп, про яких забули в післяконфліктних угодах або змусили мовчати. Виходячи з цієї реалії, різні зацікавлені групи, політичні партії чи держави створюють собі пам'яттєві ресурси і залучають до свого репертуару дій історичні стратегії для того, щоб «повернути в ужиток» образи «болісних» минувшин у своїх поточних політичних іграх. Ці мобілізаційні процеси стикаються зі стихійною тенденцією до примирення, що виходить з боку громадянського суспільства ... або ж диктується національними й міжнародними інституціями, і вона стає дедалі звичною – зокрема, під впливом впровадження «правильних» моделей замирення образ, котрі часто мають сильну нормативну тональність» [2, с. 37-38].

Привертає увагу значна кількість різних механізмів урахування «болісних» минувшин та їх доречної в конкретно-історичних обставинах локалізації. Такими механізмами є дво- та багатосторонні дослідні та історично-пошукові групи, спільні публікації, акції примирення та прощення, спеціальні музейні заходи, колективні дії на міжнародній арені у форматах ЄС, РЄ, ОБСЄ, інших європейських інституцій. Разом з тим, звучать застереження щодо надмірної інституціоналізації процесу засвоєння історичного спадку новим поколінням, невиправданого поширення правового або адміністративного регулювання духовної складової суспільної еволюції. Попри критику, слід вказати на сучасну Європу як на континент миру, який цілеспрямованими зусиллями держав та громадянських спільнот зміг заперечити попередній геополітичний титул «детонатора двох світових війн» та середовища «взаємовиключних патріотичних масок».

Україна одночасно й наближається до європейського розуміння патріотизму, і тупцює на місці. Дається взнаки те, що формуванню модерної стратегії патріотичного

виховання громадян України в сучасних політико-культурних умовах суттєво перешкоджає явище, назване «дихотомією української національної ідентичності» [4, с. 2-4]. У формально єдиному духовно-ціннісному просторі, конституційно визначеному та фізично окресленому державними кордонами, фактично присутні дві України: а) Україна, що порвала з російсько-імперською та радянською спадщиною в інституційному, культурному, психологічному, цивілізаційному (європейському) плані; б) Україна як продовження УРСР, частина міфологізованого русько-російського / православно-східнослов'янського світу. Між цими версіями України – принципово різні історичні наративи, культурні коди, символи, ціннісні орієнтації. Дихотомічна (подвійна) природа національної свідомості є головною загрозою існуванню України у фізичних та духовних рамках, що до 2014 р. (анексії Криму) вважалися непорушними. Як справедливо наголошує М. Рябчук, «роздвоєна нація не лише внутрішньо нестабільна. Вона ще й фатально вразлива перед зовнішніми загрозами, як це показали події 2014-2015 років, зокрема відносні успіхи підживлюваного Росією сепаратизму в Криму й на Донбасі» [4, с. 2].

Феномен паралельного існування «двох Україн» не міг не поширитись на чутливу сферу культури патріотизму, який Схід України донедавна будував на «радянському», Захід – на «бандерівському» фундаментах. Різке неприйняття «східняками» «західняків» (як і навпаки) зберігалось практично впродовж усіх років незалежності. До цього слід додати «махновський», «петлюрівський», «холодноярський» та інші патріотичні спадки, відгомін яких зберігається серед окремих груп населення Центру та Півдня України.

Важливо підкреслити, що вітчизняні науковці пропонували цілком реальні підходи до формування культури патріотизму, що не роз'єднує, а об'єднує різні регіони України. Зокрема, В. Абрамов свого часу аргументовано переконував, що державно-патріотична ідеологія за своїм змістом повинна мати інтегруючий характер, а відтак «не може бути виражена в якомусь одному формулюванні». На його погляд, елементами духовної (патріотичної) інтеграції українського суспільства мають стати: державність, громадянськість, гуманізм, добробут, цілісність багатонаціональної України, рівність усіх націй і народностей, духовність, святість, релігійно-духовне освячення державно-патріотичної ідеології [5, с. 82-83].

Проте вкотре спрацювало правило про відсутність пророка у себе вдома. Як засвідчили подальші події, в Україні відбулися прискорене накопичення політичних негараздів (особливо у 2010-2013 рр.), пов'язаних зі спробою «клонування» суперпрезидентської республіки кремлівського зразка у вітчизняних політичних реаліях. Свідченнями такої спроби стали вилучення цінностей плюралістичного патріотизму з практичної діяльності державних керманів, стрімке нав'язування українському загалу російських патріотичних схем. Результатами подібних зовнішніх маніпуляцій, зрощених на запереченні духовної самодостатності українства, стали Революція Гідності з миттєвою кремлівською реакцією – вторгненням російських військ на територію України та окупацією частини її території.

В умовах ескалації зовнішніх небезпек Україна отримала шанс на радикальне осучаснення вітчизняної версії патріотизму, наповнення його принципово новим змістом. Йдеться про формування нової української нації, каталізатором чого стала розпочата у 2014 р. українсько-російська війна, та генерування нею інноваційної моделі патріотизму, невідомої раніше. До патріотичного сприйняття княжих, козацьких чи національно-визвольних часів додається нова складова – сучасний патріотизм, взірці якого продемонстровані Небесною сотнею, Збройними Силами

та іншими силовими формуваннями, волонтерськими організаціями, мас-медійними структурами, політичними об'єднаннями, громадянським суспільством, окремими яскравими особистостями, що на собі відчули важкість російського ув'язнення чи сепаратистського полону.

Принциповою відмінністю українського патріотизму від його російського аналогу є вектор розгортання духовних імпульсів, націлених на захист Вітчизни. На берегах Дніпра такі імпульси випромінюються «живою громадою», яка прагне не лише вижити, а й створити соціально-політичні та економічні умови конструктивного розвитку нації на демократичній основі. Українська влада не може не відчувати проєвропейського налаштування більшості громадян, що ставить її перед необхідністю більш активного захисту національних інтересів, а також деякого самообмеження та самоконтролю, які раніше були неможливими.

На противагу цьому, кремлівський патріотизм багато в чому був і залишається штучним духовним утворенням, політично обумовленим, директивно нав'язаним, технологічно втіленим за допомогою так званого «телевізійного цунамі». Слід критично вказати, що мантри про «славу російської зброї» та «непереможність російських полків», якими заповнені мас-медійні мережі сусідньої держави, мають помітний ефект, проте не викликають «священного трепету» серед деяких етнічних прошарків російського суспільства (наприклад, у тюркських, фінно-угорських народів, малих народів Сибіру та Півночі, народів Північного Кавказу, свого часу завойованих армійськими частинами чи козацькими загонами, що діяли під кремлівською стяжною атрибутикою).

У протистоянні патріотичних стратегій України та Росії Київ поки що не виграв, хоча й не програв. Кремлівська версія «керованого патріотизму» демонструє живучість, адаптивність, доречну вибірковість, досконале релігійне прикриття, інформаційну нахабність, повне нехтування принципами наукової неупередженості та фактологічної достовірності. Проте вона не має надійних перспектив з огляду на підвищене значення суб'єктивного фактору в історії РФ. Чергова зміна глави Російської держави з високою вірогідністю означатиме радикальний перегляд духовних координат цієї країни з відповідними зміщеннями патріотичних акцентів. Можна передбачити, у постпутінський період зазвучить санкціоноване новим кремлівським очільником звернення «українські брати» та активні заклики до відновлення широкого кола російсько-українських контактів.

З позицій сьогодення можна передбачити, що більшість співвітчизників на подібні поствоєнні виправдання відреагує негативно. На заваді стоять тисячі смертей українських громадян, величезні матеріальні втрати, духовні спустошення, ініційовані апологетами та підтримані поборниками «русского мира» в їх намаганні поглинути пів-України, назвавши її «Новороссиєю». Примирення з Росією можливе, але, по аналогії з Першою та Другою світовими війнами, це станеться не раніше, ніж до демократичного очищення та духовного покаяння сусідньої держави плин часу додасть кілька нових поколінь, що не стали живими очевидцями «іловайського котла» чи загибелі «донецьких кіборгів».

Отже, Україна, що постала після Революції Гідності, отримала реальну можливість до попередніх історико-патріотичних епох додати новітні прояви патріотичних стверджень індивідуальних «я» та колективних «ми». Усвідомлення цієї унікальної перспективи тільки розпочато. Конче затребуваними стають нормативно-правові акти, освітні програми, підручники й посібники, інформаційні програми, що розкривають витоки й сьогодення інтегративно-плюралістичного патріотизму. Проте вже сьогодні

суспільна свідомість насичується духовними надбаннями, значення яких важко переоцінити: «Україна – тисячолітня держава», «Україна – територія свободи», «Україна – це Європа». Найбільш важливим в історичному контексті є їх позитивне сприйняття молодим поколінням українства, що пов'язує свої перспективи насамперед з європейським світом та його цінностями.

Протилежні ідеологічні конструкти, на кшталт «трьох братніх слов'янських народів», які «мають єдину історію» та «приречені дружити», в сучасних умовах не є визначальними. Тим більше, що реальна кількість їх споживачів непомітно, але неухильно зменшується під тиском не лише демографічних причин, але й активної духовної протидії з боку нової генерації носіїв українського паспорту.

1. *Нагорна Л. П.* Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал / Нагорна Л. П. – К. : Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 382 с.

2. *Мінк Ж.* Європа та її болісні минувшини / Жорж Мінк, Лора Неймар. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 271 с.

3. *Чупрій Л. В.* Політика національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері : [монографія] / Чупрій Л. В. – К., 2015. – 508 с.

4. *Рябчук М. Ю.* Дихотомія української національної ідентичності: історичні причини та політичні наслідки : автореф. дис. ... канд. політ. наук / М. Ю. Рябчук. – К., 2015. – 18 с.

5. *Абрамов В. І.* Духовність суспільства: методологія системного вивчення : [монографія] / Абрамов В. І. – К. : Київський нац. економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана, 2004. – 236 с.